

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Никоненко Ірини Олександрівни

«Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів»

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук за спеціальністю

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація Никоненко Ірини Олександрівни «Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів» є дослідженням, яке спрямоване на виявлення особистісних чинників формування копінг-стратегій лікарів-хірургів. Актуальність обраної тематики обумовлена емоційно-напруженими умовами праці лікарів-хірургів, що впливає на стан їхнього здоров'я, ефективність і якість праці, а також виявляється на психологічному рівні у відчутті втоми фахівцями, їхньому емоційному вигоранні. Тому вивчення копінг-стратегій долаття стресогенних ситуацій на прикладі лікарів-хірургів є показовим у дослідженні впливу стресу на особистість та формування її продуктивної долаючої поведінки.

У дисертаційній праці обґрунтовано зв'язок із науковими програмами, планами й темою комплексної науково-дослідницької роботи психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Сформульовані дисертанткою мета, завдання та окреслені наукова новизна та практична значимість отриманих результатів дослідження відповідають темі дисертації та повністю виконані, що підтверджується висновками наукової праці.

Дисертація Никоненко І. О. належним чином структурована, підпорядкована загальній меті дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 227 найменувань (з них 35 – іноземною мовою). Подано дані про

апробацію отриманих результатів дослідження та надано відомості щодо їх впровадження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження копінг-стратегій та їх формування у лікарів-хірургів» узагальнено положення основних наукових підходів до вивчення психологічної природи долаючої поведінки особистості, зокрема приділена увага психодинамічному, когнітивно-мотиваційному, диспозиційному, ресурсному та проактивному підходам у дослідженні копінг-поведінки. Розглянуто взаємозв'язок свідомих та несвідомих компонентів структури особистості лікаря-хірурга з процесом формування його долаючої поведінки.

Змістовне теоретико-методологічне дослідження проблеми формування копінг-стратегій лікарів-хірургів дозволило Никоненко І. О. сформувати теоретичну модель, яка охоплює структурні рівні дослідження особистісних чинників формування копінг-стратегій лікарів-хірургів, а саме: особистісний, організаційно-діяльнісний та поведінково-регулятивний рівні.

Цікавим є авторський погляд дисертанта щодо особистісних чинників формування копінг-стратегій, а саме: на основі індивідуальних властивостей та характеристик особистості (риси та механізми психологічного захисту) виникає сприйняття об'єктивних передумов формування копінг-стратегій, що відображаються в свідомості людини як стресованість і завантаженість діяльністю та з урахуванням яких розвиваються її міжособові стосунки та життєві ролі.

У другому розділі «Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів: результати емпіричного дослідження» обґрунтовано програму, методи, вибірку сукупність та етапи емпіричного дослідження. Представлено результати дослідження копінг-стратегій, їх динаміку та безпосередній вплив особистісних чинників на їх формування. Вдало обґрунтовано обрані дві групи респондентів із різним рівнем особистісної та професійної зрілості: лікарі-хірурги та інтерни хірургічного відділення.

Однією з переваг емпіричного дослідження є його організація, а саме доцільність використання обраного психодіагностичного інструментарію. Імпонує намагання авторки всебічно охопити дослідження залежної (копінг-стратегій) та незалежної (особистісні чинники) змінних.

Слід зауважити, що представлений у теоретичному розділі поняттєвий апарат дослідження особистісних чинників формування копінг-стратегій дисертації вдало співвідноситься з обґрунтованим використанням психодіагностичного інструментарію в процесі емпіричного дослідження.

Проведено достеменний порівняльний аналіз, обґрунтування вибору та використання під час долаття стресогенних ситуацій копінг-стратегій лікарями-хірургами та інтернами хірургічного відділення (с. 60-75), визначено вплив особистісних чинників на формування копінг-стратегій лікарів-хірургів та інтернів-хірургів (с.75, с.108). Здійснення порівняльного аналізу впливу особистісних чинників на формування копінг-стратегій серед обох груп респондентів надало можливість визначити, що спільним особистісним чинником для інтернів і лікарів-хірургів є емоційна напруженість, яка впливає на різні копінг-стратегії поведінки лікарів та інтернів: у перших – на «використання психоактивних речовин», а у других – на «фокусування на емоціях». Визначено, що провідні риси особистості лікарів-хірургів (емоційна стійкість, самостійність та інтелектуальність) обумовлюють формування їх провідної копінг-стратегії: прийняття відповідальності. Водночас доведено, що механізми психологічного захисту виконують як негативні, так і позитивні функції в процесі саморегуляції хірургів у стресогенних ситуаціях. Так, психологічні захисти, раціоналізація та заміщення, сприяють формуванню копінг-стратегії прийняття відповідальності, і таким чином адаптують лікаря-хірурга до ситуації стресу. Натомість, регресія і заперечення є чинниками копінг-стратегії вживання лікарями психоактивних речовин, що становить підґрунтя викривленого сприйняття ситуації, а проєкція та регресія сприяють дистанціюванню

інтернів від стресогенних ситуацій та по суті є уникненням конструктивного розв'язання медичної проблеми.

У свою чергу, здійснення факторного аналізу сприяло визначенню особистісних стратегій додання стресу, як цілісних патернів саморегуляції людини, які передбачають особистісні засоби додання стресу (с.116). Таким чином, спроба дисертантки визначити, які саме особистісні чинники впливають на формування копінг-стратегій лікарів-хірургів та інтернів-хірургів є вдалою та науково-обґрунтованою.

У третьому розділі «Особистісні ресурси формування продуктивних копінг-стратегій хірургів» обґрунтовано теоретико-методологічні засади розроблення програми навчально-формульованого тренінгу для хірургів. У розділі ґрунтовно розглянуто ресурсний підхід, на основі якого визначено можливості формування копінг-стратегій хірургів у продуктивному доданні стресу.

Структура запропонованого авторкою тренінгу відповідає теоретичній моделі дисертаційного дослідження, котра детально обґрунтована у розділі 1. Дисертанткою Никоненко І. О. визначені особистісні ресурси продуктивного додання стресу хірургами, які відносяться до структурних рівнів дослідження особистісних чинників формування копінг-стратегій, а саме: на особистісному рівні – активізація розвитку властивостей, які поєднують когнітивні та емоційні складові особистості (інтелектуальність, чутливість до нового, емоційна стійкість та ін.) та мінімізація дії психологічних захистів, таких як регресія та заперечення; на організаційно-діяльнісному рівні – взяття на себе ролі «дорослого» та вияву сміливості в процесі взаємодії та прийняття реальних обставин стресогенної ситуації; на регулятивно-поведінковому рівні – планування розв'язання проблем, особистісний розвиток, прийняття відповідальності, інформаційна та емоційна взаємодія з референтним колом спілкування.

Таким чином, авторкою доведено, що навчально-формульований тренінг для хірургів, який спрямований на активізацію розвитку їхніх особистісних

властивостей сприяв формуванню в них продуктивних, активних форм копінг-стратегій.

Отримані результати дослідження представлені у таблицях та рисунках, що значно полегшує сприйняття викладеного матеріалу. Висновки дисертаційної роботи Никоненко І. О. є обґрунтованими, чітко сформульованими та цілком відповідають завданням дисертаційного дослідження. Список використаних джерел оформлений згідно загальноприйнятих правил складання бібліографічних списків.

Результати теоретичного та емпіричного дослідження відображені у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України: 5 статей у фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 стаття у виданні, яке входить до міжнародних наукометричних баз та 4 праці апробаційного характеру. Автореферат дисертантки відповідає змісту та сутності дисертаційної роботи.

Загалом рукопис дисертації та автореферат викликають позитивні враження, що свідчить про гідний науково-методичний та особистісний рівень підготовки дисертаційного дослідження. Дисертація Никоненко І. О. заслуговує на отримання високої позитивної оцінки.

Разом з цим доречно розглянути зауваження та дискусійні питання:

1. Попри здійснений ґрунтовний аналіз класичних та сучасних вітчизняних та зарубіжних теоретичних положень, хотілося би більше авторських, узагальнених висновків щодо долаючої поведінки особистості (на прикладі вибіркової сукупності – лікарів-хірургів).
2. Попре те, що в емпіричному дослідженні дисертанткою прийнято до уваги можливі ризики щодо залучення у проведенні дослідження респондентів за декількома професійними спрямуваннями (ортопедична, загальна та судинна хірургія) та проведений Н- критерій Крускала-Уолліса для визначення однорідності вибірок, авторкою, нажаль, не розкриті гендерні особливості вибору копінг-стратегій. Вважаємо, що вивчення даного питання було б доречним.

3. У третьому розділі дисертаційної роботи, після впровадження соціально-психологічного тренінгу, не досліджені «особистісні стратегії додання стресу», які були визначені та описані дисертанткою на емпіричному етапі дослідження у II розділі дисертації, п.2.8. Було б цікаво дізнатися яким чином впровадження тренінгу вплинуло на зміну вище зафіксованих стратегій додання стресу хірургів.
4. У дисертаційній роботі подекуди зустрічаються стилістичні, граматичні та технічні помилки.

Загальна оцінка дисертаційної роботи. Узагальнюючи зафіксовані зауваження та недоліки не знижують наукової, практичної значущості та загального позитивного враження від дисертаційної роботи Никоненко І. О.

Представлена дисертаційна робота відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій згідно з п.11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а її авторка, Ірина Олександрівна Никоненко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри

диференціальної і спеціальної психології

Одеського національного

університету імені І. І. Мечникова,

доктор психологічних наук, професор *Н. В. Родіна* **Н. В. Родіна**

